

Horváth Viktor – Tóth Tünde

PICCOLOMINI-IDÉZETEK A FANCHALI JÓB-KÓDEXBEN

Egy hónappal ezelőtt¹ egy tanulmánykötetben csupán arról történt híradás, hogy a Fanchali Jób-kódexben, amelyben az *Eurialus és Lucretia* is olvasható,² a vegyes feljegyzések között Enea Silvio Piccolomini *De duobus amantibus*ából származó latin idézetek vannak. Azóta több – ugyanebből a latin novellából származó részt – is sikerült azonosítani.³

Az idézetek

A kódex Piccolomini-citátumai a következők:

Az 1. lapon az alábbi két idézet olvasható:

1)

Qui nunquam sensit⁴ amoris ignem aut lapis est aut bestia: ille utique vel per deorum medullas, non lateat,⁵ igneam favillam.

Közvetlenül alatta pedig:

2)

Primus sapientiae gradus est non amare, secundus, ut sic ames, ne palam fiat.

A 375. lapon pedig az egyik idézet Aeneas Silvius *Remedium amoris*ából való:

3)

Quid est, quaeso, mulier, nisi iuventutis expilatrix, virorum rapina, senum mors, patrimonii devoratrix, honoris perniciēs, pabulum diaboli, ianua mortis, inferni supplementum etc.

Alatta pedig a novellából:

¹ 2007–2008 fordulóján.

² Szövege a 212–297. lapon található.

³ A kódex online kiadása:

<http://www.tankonyvtar.hu/muvelodestortenet/fanchali-job-kodex-080904-43> (*Fanchali Jób-kódex*, sajtó alá rendezte TÓTH Tünde és FÖLDES Zsuzsanna, szerk. TÓTH Tünde, kiadói szerk. HORVÁTH Viktor, technikai szerk. PARÁDI Andrea, Mezura-CHER-Bibliopolisz, 2008. január)

⁴ A kódexben *sentit* szerepel.

⁵ A kódexbe a kéz először *latent* alakot írt, majd áthúzta, és leírta a *lateat*-ot.

4)

*Indomitum est animal mulier, nullisque frenis retinendum.*⁶

Majd a „*Senem est corrigere durum*” bölcsessége alatt az alábbi szöveg olvasható:

5)

Amoris imperium

Longi luctus, breves risus, parva gaudia, magni metus, semper moritur, et nunquam mortuus est qui amat.

A 376. lapon pedig szinte bekezdésnyi rész található:

6)

O insensatum pectus amantis, o, mentem caecam, o, animum audacem, corque intrepidum, quid est tam magnum quod tibi non parvum esse videatur! quid tam arduum quod planum non aestimes? quid tam clausum quod tibi non sit apertum, tu omne discrimen parvi facis, tu nihil difficile censes inanis est apud te omnis custodia maritorum, nullae te leges tenent, nulli metus, nulli pudori obnoxius es, omnis labor, tibi est ludus, tibi nihil obstat unquam.

Szövegváltozatok

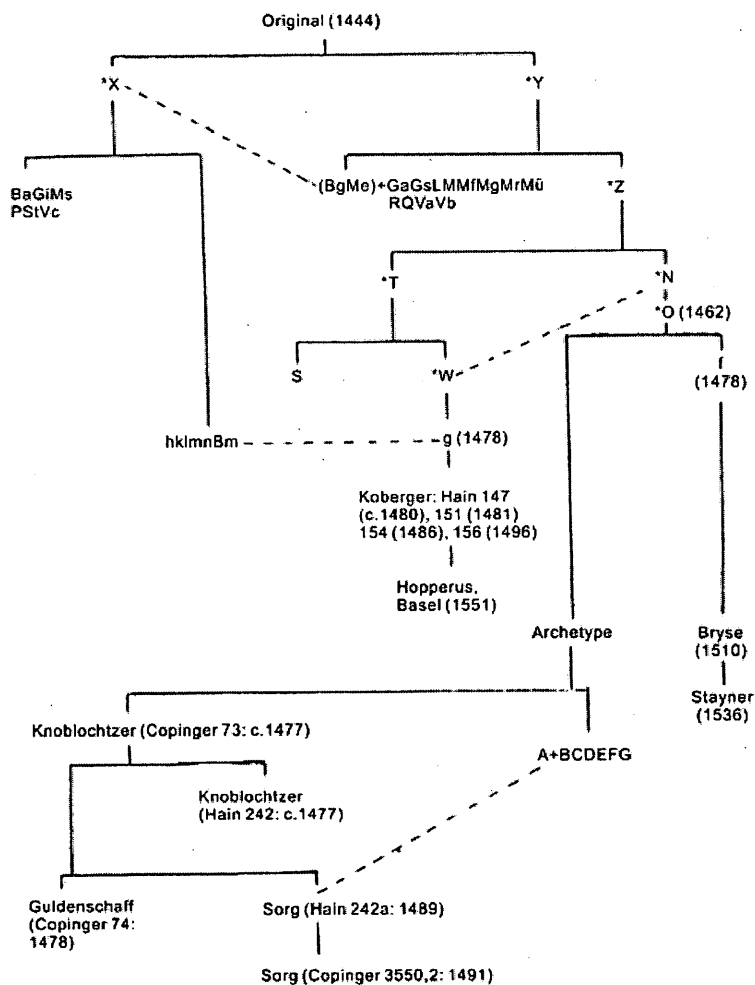
Az első idézet nem a novella szövegéből, hanem a novella Schlick Gáspárhoz írott ajánlásában szerepel (a végén). Ez az ajánlás a modern kiadások közül nem szerepel Rädle edíciójában.⁷ Dévaynál viszont megtalálható,⁸ nála a főszövegbe „*Qui nunquam vere sensit amoris ignes, aut lapis est, aut bestia, Isse namque vel per deorum medullas, non latet, igneam favillam*” formában került be. A „*Lectionum varietas*”-ból kiderül, hogy az általa feldolgozott források közül több forrásban is hiányzik a *vere*, többek közt a *Be* és a *H* forrásokban, a *Be* forrás hozza az *ignem* alakot, ugyanebben *ille namque* szerepel, míg *ille utique* a *H*-ban, és ugyanebben a *lateat*. A mi szövegünk tehát leginkább a *H*-t követi, egy ponton azonban különbözik tőle. *H*-val az 1551-es bázeli Hopperus-kiadást, *Be*-vel a Béldi-kódexet jelöli, Morrall⁹ ez utóbbit *R*-rel jelöli.

⁶ A mondat más változata a szerző *Chrysis* c. komédiájában is szerepel.

⁷ Enea Silvio PICCOLOMINI, *Euryalus und Lucretia*, Lateinisch/Deutsch, übersetzt und hrsg. Herbert RÄDLE, Stuttgart, Philip Reclam jun., 1993. Mivel a kiadás nem kritikai és nem is foglalkozik a szövegváltozatokkal, kihagyjuk a további vizsgálatból.

⁸ *Aeneae Sylvii Piccolominei De duobus amantibus historia*, ed. etc. Iosephus I. DÉVAY, kézirat gyanánt, Bp., 1903, 1–2.

⁹ Aeneas Silvius Piccolomini (Pius II) and Niklas von Wyle, *The Tale of Two Lovers Eurialus and Lucretia*, ed. with introduction, notes and glossary by Eric John MORRALL, Amsterdam, Rodopi, 1988.

*Morrall sztemmája*¹⁰

A második idézet Dévaynál a 24. lapon olvasható, és *fiat* helyett *flat* szerepel benne, ami minden bizonnyal sajtóhiba lesz.

A harmadik idézet abból a *De remedio amoris*-ként emlegetett levélből való,¹¹ melyet a novellával együtt gyakran kiadtak.¹² Morrall kiadásában ez nem szere-

¹⁰ *I.m.* 50.

¹¹ A Cupido-leírás nem ebben, hanem az ezt követő, a Károlyhoz címzett levélben található. Lásd erről RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes, „*Írják gyermek képben*” ItK, 1976, 681–684.

¹² Egy ilyen kiadást a wolfenbütteli Herzog August Bibliothek is közzétett a világhálón (*Opuscula Enee Siluii de duobus amantibus. Et de remedio amoris. cum epistula retractatoria eiusdem Pii secundi ad quendam Karolum*, Köln, 1490.) <http://diglib.hab.de/content.php?dir=inkunabeln/80-6-quod-4&lang=de&size=&distype=struc-img&xml=tei.xml&imgtyp=0>. A hozzáférés ideje: 2008. A korrektúra idején a hozzáférési cím: <http://diglib.hab.de/wbd.php?dir=inkunabeln/80-6-quod-4>

pel. A wolfenbütteli Herzog August Bibliothek által online közzétett fakszimilében látható, hogy ehhez a részhez tett valaki egy megjegyzést a példány margójára, ebben a kiadásban a levél címzettje a milánói Hippolitus, Dévaynál wartburgi Miklós (ep. 106.)¹³ Az 1490-es kölni kiadásban és Dévaynál is *quaeso* helyett *oro* szerepel a szövegben ill. a főszövegben.

A negyedik idézet megfelelője Dévaynál a 21., Morrallnál a 117. lapon található, Dévaynál *est animal* helyett *animal est* szerepel a főszövegben.

Az ötödik idézet mindkét modern kiadásban ebben a formában szerepel, kivéve a címet.

A hatodik, a leghosszabb idézet az alábbi eltéréseket tartalmazza: Dévaynál (a 25. lapon): *magnum* helyett *inivium* szerepel, *parvum esse* helyett pedig *pervium*; Morrallnál (a 125. lapon): *magnum* helyett *nimum*, és *unquam* helyett *usquam*. Dévay jegyzeteiben ismer *nimum* alakot, de *magnum*ot nem.

Állítások és kérdések

1. *állítás*: Az eltérések alapján úgy tűnik, a Fanchali Jób-kódex Piccolomini-bejegyzései egy olyan forráson alapszanak, melyet Dévay nem ismert. (Morrall sajnos csak a *g* és az *S* variáns változatait jelzi.)
1. *kérdés*: Elképzelhető-e, hogy az a forrás esetleg nem írott forrás volt, hanem emlékezetből jegyezték le kódexünkbe szöveget, ezért a különbségek? A nem elírásból származó különbségek (*ignem*, *quaeso*, *magnum*) emlékezetből való lejegyzésre is utalhatnak. Az első egy egyes számú alak többes számú helyett, és van olyan forrás, amelyben szerepel; a két második egyszerű szinonimája ismert alakoknak – bár lehet, hogy ezek is előfordulnak valahol.
2. *állítás*: A latin forrás olyan forrás volt, melyben a novella mellett a *Remedium amoris*nak is szerepelnie kellett.
2. *kérdés*: Rengeteg más idézet is szerepel a vegyes feljegyzések között, ezekről nem feltételezzük, hogy ugyanebből (ugyaneből) a forrásból kerültek a kódexbe. Feltételezhetnénk akár egy nyomtatott vagy kéziratos proverbium-gyűjteményt is forrásként.
3. *állítás*: A kódexbe ugyanaz a kéz másolja a Lucretiát, mint aki beírja a Piccolomini-idézeteket: a Lucretiát 1604-ben, a latin szövegeket 1608-ban.¹⁴
4. *állítás*: A kéz jól ismeri a magyar Lucretiát, mert bár olyan kiadásból másol, amelyből egy erotikus strófa kimaradt, ennek helyet hagy ki a másoló a kódexben.¹⁵

¹³ 59–63.

¹⁴ KLANICZAY Tibor, *A kódex ismertetése és kialakulásának története = Balassi Bálint Szép magyar komédiája. A Fanchali Jób kódex magyar és szlovák versei*, kiad. Ján MIŠIANIK, ECKHARDT Sándor, KLANICZAY Tibor, Bp., MTA Irodalomtörténeti Intézete, 1959, 10–32, 21.

¹⁵ *Uo.*, 19.

5. *állítás*: Stoll Béla és Horváth Iván a Fanchali Jób-kódexben a história végén található moralizáló többletversszakokat, melyeket csak ebből a forrásból ismerünk, nem veszik be a főszövegbe.¹⁶
6. *állítás*: A kódexbeli Lucretia-változatban nem (sem)¹⁷ szerepel az 1577-es pataki szerzettetéséről szóló kolofón.¹⁸
3. *kérdés*: Miért ír le Fanchali¹⁹ több Lucretia-idézetet is a kódexbe?
4. *kérdés*: Tudta, hogy az általa másolt széphistória latin eredetijéből idéz?
5. *kérdés*: Hogy jutott hozzá a latin szöveghez?
6. *kérdés*: Mennyire volt Piccolomini latin novellája ismert nálunk a 16–17. század fordulóján?
7. *kérdés*: Vajon ugyanazt a latin forrást használta a másolónk, mint a Pataki Névtelen?

Viktor Horváth – Tünde Tóth

CITATEN VAN PICCOLOMINI IN DE CODEX JOB FANCHALI

De codex Job Fanchali behoort niet alleen tot de oudste intact gebleven dichtbundels van de Hongaarse literatuur maar bevat de vroegste Slowaakse verzen ook. Voorts bleef het herdersspel van Bálint Balassi de grootste dichter van de Hongaarse renaissance die zijn verzen onder invloed van het petrarkisme vervaardigde, alleen in deze bundel met de gehele tekst over. Verder bevat de codex verschillende epische gedichten waaronder de Hongaarse vertaling van Enea Silvio Piccolomini's (Paus Pius II) *Eurialus et Lucretia* die in de codex in dichtvorm werd vertaald.

Aan het begin en aan het eind van de codex vinden wij naast aantekeningen en penproeven ook verschillende passages uit Piccolomini's novelle. Deze passages werden door dezelfde hand geschreven als de vertalingen van de novelle. Sinds de ontdekking van de codex in 1958 werden deze aantekeningen nooit nader bestudeerd. Tijdens de werkzaamheden van onze online kritische uitgave probeerden we de citaten te identificeren. Het artikel beschrijft en vergelijkt deze Latijnse teksten met de tot nu bekende variëteiten van de novelle om de grondslag te leggen voor latere onderzoekingen die de exacte bron van de 16de eeuwse Hongaarse vertaling kunnen bepalen.

¹⁶ RMKT XVI:/IX, Bp., Akadémiai, 1990, 582.

¹⁷ B. KIS Attila–SZILASI László, *Még egyszer a Pataki Névtelenről. Történeti poétika és dekonstrukció, névtelenség és dialogicitás*, ItK, 1992, 646–675.

¹⁸ Érdekes, hogy eszerint a kolofón szerint éppen 133 évvel későbbi a magyar Lucretia, mint az eredeti latin szöveg.

¹⁹ A kódex másolásának kérdéséhez l. SZABÓ András, *Új megfontolások a Fanchali Jób-kódexről, avagy a Szép magyar komédia másolója*, ItK, 113(2009), 807–825; e tanulmány cikkünk írásakor sajnos még nem állt rendelkezésünkre.